

Livet som handledare

Göteborgs universitet

En regional rapport från Fackförbundet ST, Sveriges förenade studentkårer och TCO

Fackförbundet ST, SFS och TCO 2008-09-05.

Referens:

Inger Ehn Knobblock, utredare Fackförbundet ST
Telefon: 070-663 51 44

Jana Fromm, utredare TCO
Telefon: 08-782 91 10

Mattias Wiggberg, ordförande SFS doktorandkommitté
Telefon: 070-999 88 44

Sammanfattning av undersökningen

Resultaten i rapporten baseras på en undersökning SCB har gjort på uppdrag av TCO, Fackförbundet ST och Sveriges förenade studentkårer (SFS) under första kvartalet 2008. De nationella resultaten har presenterats i en tidigare rapport och den här rapporten om Göteborgs Universitet (GU) är en del i en serie rapporter där resultaten har brutits ned på regional nivå. Undersökningen visar att:

- Drygt hälften av handledarna vid GU anser att finansieringen av doktoranderna fungerar dåligt.
- Handledarna anser att externa finansiärer styr doktorandernas forskning, om än i något mindre utsträckning vid GU än på den nationella nivån.
- Doktoranderna vid GU finansieras i högre utsträckning via fakultetsanslag än på den nationella nivån och i mindre utsträckning via privata och statliga forskningsanslag.
- En högre andel av doktoranderna försörjer sig enligt handledarna på utbildningsbidrag än vad som gäller på nationell nivå.
- Behovet av handledning är betydligt större än handledarnas utrymme i tjänsten, något som gäller både vid GU och på nationell nivå.
- Fyra av tio handledare vid GU anser att doktoranderna förbereds på ett dåligt sätt för arbetsmarknaden utanför akademien.
- Handledarna vid GU lägger i mindre utsträckning ansvaret på sig själva som handledare och i större utsträckning på fakulteten för att förbereda doktoranden för arbete utanför högskolesektorn.

Drygt hälften av handledarna vid Göteborgs universitet anser alltså att finansieringen av doktoranderna fungerar ganska eller mycket dåligt – och ungefär samma siffror gäller på nationell nivå. En skillnad som blir tydlig när man jämför de nationella resultaten med svaren från Göteborg är att det är något vanligare att doktorander finansieras genom fakultetsanslag (47 procent vid GU jämfört med 39 procent på nationell nivå). Samtidigt är det mindre vanligt att man som doktorand finansieras via privata och statliga forskningsanslag vid Göteborgs universitet än på en nationell nivå.

Ett annat område där det finns vissa skillnader mellan Göteborgs universitet och de nationella resultaten är hur man upplever att externa finansiärer styr doktoranders arbeten. På en nationell nivå är det 43 procent som anser att forskningsfinansiärer styr avhandlingsarbetet. Vid Göteborgs universitet är motsvarande siffra 31 procent. Den vanligaste styrningen från forskningsfinansiärer, såväl vid GU som på nationell nivå, är via val av ämne. På nationell nivå är det dock en högre andel som tycker att finansiärerna har vissa förväntningar på resultaten (22 procent jämfört med elva procent av dem som anser att viss styrning förekommer).

Hur mycket handledning man anser att doktoranderna behöver varierar i hög grad, men det är tydligt att behovet har större omfattning än det utrymme handledarna har i tjänsten för handledning. I undersökningen ställde vi också frågan om man använt sig av kollektiv handledning och i så fall hur man bedömer dess kvalitet och effektivitet. Svaren visar att de som har använt sig av kollektiv handledning överlag är mycket positiva. Man anser att handledning då blir mer effektiv och att kvaliteten ökar. På nationell nivå är man något mer positiv till kollektiv handledning: en högre andel har använt sig av det och utvärderar det dessutom mer positivt.

Drygt fyra av tio av handledarna vid Göteborgs universitet har gått handledarutbildningen – jämfört med 47 procent på nationell nivå. Fyra av tio av dem som har gått handledarutbildningen, såväl vid GU som på nationell nivå, anser att utbildningen är av dålig kvalitet.

Efter avslutad forskarutbildning är det idag en tredjedel av landets nyblivna doktorer som stannar kvar inom högskolesektorn¹. Svaren från Göteborgs universitet visar att en högre andel än så av doktoranderna vid Göteborgs universitet stannar kvar inom högskolesektorn efter disputation – 54 procent av handledarna anger att deras doktorander framför allt stannar kvar inom högskolesektorn efter examen.

Ska de färdiga doktorerna få en positiv effekt på ekonomisk tillväxt i Sverige krävs det också att de arbetar i näringsliv och organisationer samt i kommunal och statlig verksamhet. Det är därför viktigt att de förbereds på ett bra sätt för arbete utanför högskolesektorn. Så är idag inte fallet. Nästan fyra av tio av handledarna vid Göteborgs universitet menar att doktoranderna förbereds på ett ganska eller mycket dåligt sätt för arbetsmarknaden utanför högskolesektorn, vilket kan jämföras med drygt tre av tio handledare på nationell nivå.

Handledarna menar att ansvaret för att förbereda doktoranden för arbete utanför akademien framför allt ligger på doktoranden själv. Man lägger också mycket ansvar på sig själv som handledare, även om man gör det i mindre utsträckning än på nationell nivå.

Sammanfattningsvis kan man säga att resultaten från undersökningen visar att handledarna vid Sveriges forskarutbildningar har ett stort ansvar för sina doktorander. Alltifrån att ordna finansieringen för doktoranden, ge dem handledning av god kvalitet trots att den avsatta tiden i deras tjänster inte är tillräckligt och inte minst, i samverkan med doktoranden själv, förbereda dem för arbete utanför högskolesektorn. Det är höga krav som ställs på handledarna i en av Sveriges viktigaste utbildningar.

---

¹ SISTER (2007), Den postdoktorala tiden för doktorsexaminerade läsåret 1998/99, Arbetsrapport 2007:60

Inledning

De senaste tio åren har forskarutbildningen blivit en central och viktig del i kunskaps- och innovationspolitiken i de flesta länder. Genom forskning produceras ny kunskap och idéer som ofta får spridning långt utanför den akademiska världen – bland annat för att en stor del av de nya doktorerna lämnar högskolesektorn. Inom forskningen initieras och förs också en viktig del av den samhällseliga debatten. Doktoranderna är vår framtida spetskompetens och att ha en forskarutbildning av god kvalitet är därför avgörande för Sveriges framtid.

I Sverige finns idag nära 18 000 forskarstuderande på svenska universitet och högskolor – nästan hälften är kvinnor. Varje år examineras ungefär 2 800 doktorander och ungefär lika många påbörjar en forskarutbildning. Ett flertal undersökningar har de senaste åren gjorts för att spegla doktorandernas syn på forskarutbildningen och handledningen. I den här rapporten byter vi perspektiv och lyssnar till vad handledarna har att säga.

Utvecklingen av antalet doktorander i Sverige
1962 var antalet doktorander 4 100 (16 % kvinnor)
1977 var antalet doktorander nästan tredubblat – 12 100 (23 % kvinnor).
2003 fanns 20 100 doktorander i Sverige (47 % kvinnor)
2006 hade antalet aktiva doktorander sjunkit till ca 18 000
En tydlig trend har varit en kraftigt ökande andel kvinnor på forskarutbildningen – i dagsläget är relationen män-kvinnor vid antagningen ungefär 50-50
* Källa: SCB Statistiska meddelanden UF 21 SM 0701, Universitet och högskolor: Forskarstuderanden och examina i forskarutbildningen 2006

Kvaliteten på forskarutbildningen beror i stor utsträckning på klassen på den handledning som doktoranderna får. Handledarna inom forskarutbildningen har både en viktig uppgift och ett stort ansvar. Enligt Högskoleverket har var fjärde doktorand upplevt brister i handledningen så allvarliga att de varit till hinder i forskningsarbetet. Men vad tycker då handledarna om forskarutbildningen – vilka problem och möjligheter ser de med handledningen och de förutsättningar som ges dem som handledare? Vi som värnar forskarutbildningen vill med den här rapporten lyfta fram handledarnas syn på forskarutbildningen. Det är vår förhoppning att vi därmed kan bidra till mer kunskap och fler idéer om hur vi framöver kan utveckla såväl handledarrollen som själva forskarutbildningen.

Undersökningen

Resultaten som redovisas i rapporten bygger på en enkätundersökning som SCB genomförde på uppdrag av TCO, Fackförbundet ST och Sveriges förenade studentkårer (SFS) under perioden januari 2008 till april 2008. Syftet med undersökningen var att bättre förstå hur handledare ser på den svenska forskarutbildningen i olika avseenden.

Undersökningen genomfördes som en postenkät med tre påminnelser. Populationen bestod av individer som tjänstgjorde som professor vid svenska universitet och högskolor och som handlett minst en doktorand under de senaste tre åren. Populationen skapades utifrån registret över personal vid universitet och högskolor, referenstidpunkt för registret var oktober 2006. För att ingå i urvalsramen skulle individen vara folkbokförd i Sverige per den 30 november 2007. Gästprofessorer och professor emeritus exkluderades ur urvalsramen.

Urvalet bestod av 2 403 individer och det var totalt 1 700 personer som svarade. Utav dessa var det 120 personer som antingen inte hade handlett doktorander under de senaste tre åren eller inte längre tjänstgjorde som professor vid ett svenskt lärosäte. Dessa 120 personer har behandlats som övertäckning och ingår därmed inte i resultatredovisningen av svaren. Svarsfrekvensen beräknas till 72 procent.

Urvalet stratifierades efter viktiga redovisningsgrupper – kön, vetenskapsområde och lärosäte. Vetenskapsområden som redovisades separat var det humanistisk-samhällsvetenskapliga, det medicinska, det naturvetenskapliga, det tekniska och SLU. Utöver de bakgrunds- och attitydfrågor som ingick i enkäten så hämtades följande variabler från register: kön, ålder, lärosäte, vetenskapsområde, födelseland, civilstånd samt kommun där individen var folkbokförd. Materialet har viktats och kalibrerats med hänsyn till bortfallet, så att det kan anses gälla för hela populationen – det vill säga professorer vid svenska universitet och högskolor som handlett doktorander under de senaste tre åren (respektive handledare vid Göteborgs Universitet).

De nationella resultaten finns redovisade i rapporten *Livet som handledare*. Resultaten har också brutits ned på lärosätetsnivå och redovisas i separata rapporter. När inget annat anges i rapporten är det resultaten för Göteborgs universitet (GU) som åsyftas. De regionala resultaten för Göteborgs universitet bryts inte ner på kön, ålder eller vetenskapsområde eftersom urvalet är för litet för att analyser på den nivån ska vara statistiskt säkerställda.

Handledare på den svenska forskarutbildningen	
Antal handledare i populationen	4 165 (17 % kvinnor)
Genomsnittsålder	57 år
Åldersfördelning handledarna*	
44 – 54 år	33 %
55 – 64 år	50 %
65 år eller äldre	18 %
<i>En stor andel av handledarna kommer inom de närmaste 10 åren ha gått i pension</i>	
Fördelning på olika vetenskapsområden* (andel kvinnor inom respektive område)	
Humanistisk-samhällsvetenskapligt	30 % (25 %)
Medicinskt	25 % (19 %)
Naturvetenskapligt	17 % (12 %)
Tekniskt	24 % (8 %)
SLU	5 % (19 %)
<i>Majoriteten av handledarna har under de senaste tre åren handlett mellan två och fem doktorander.</i>	
* Avrundning gör att totalsumman inte blir exakt 100 procent.	

Populationen handledare vid Göteborgs universitet	
Antal handledare i populationen – Göteborgs universitet	466 (25 % kvinnor)
Genomsnittsålder	58 år
Fördelning på olika vetenskapsområden* (andel kvinnor inom respektive område)	
Humanistisk-samhällsvetenskapligt	45 % (29 %)
Medicinskt	32,5 % (21 %)
Naturvetenskapligt	22,5 % (20 %)
<i>Majoriteten av handledarna har under de senaste tre åren handlett mellan två och fem doktorander.</i>	

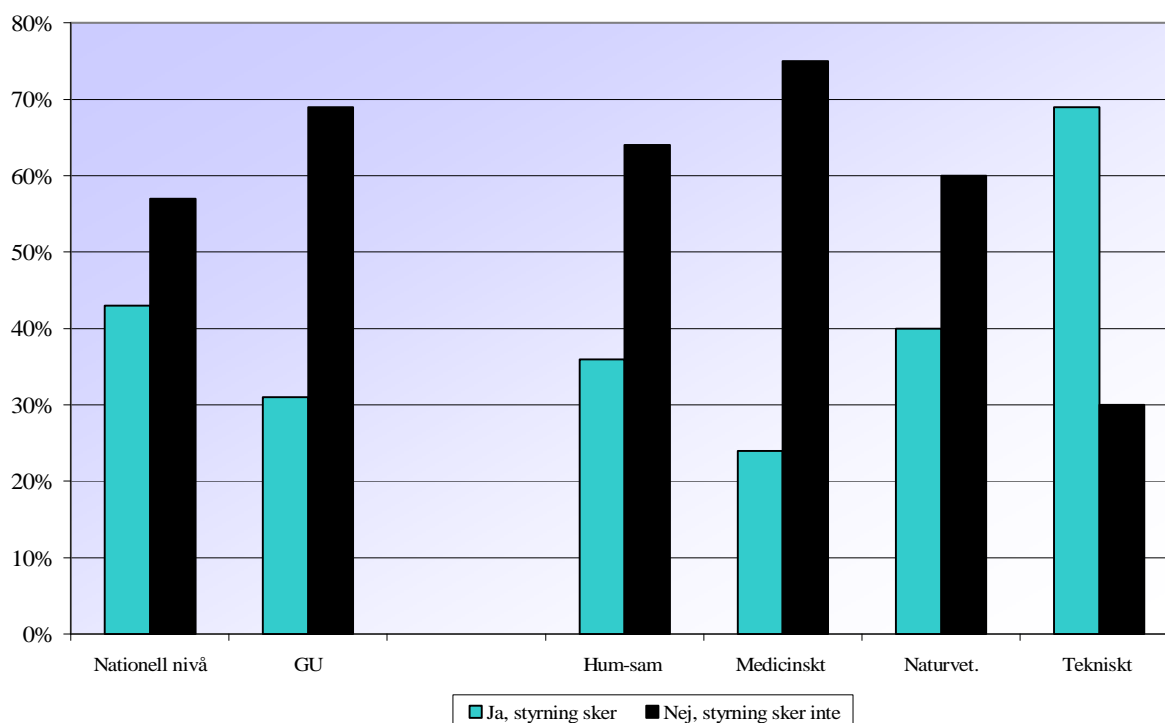
Resultat

Styrning från forskningsfinansiärer

Det blir mer och mer vanligt med så kallade externa finansiärer av forskning och forskarutbildning. Ett både starkt och självklart ideal är att forskningen ska vara fri. Därför ville vi fråga om handledarna uppfattar att finansiärerna vill styra arbetet i någon särskild riktning, och om så var fallet på vilket sätt.

En knapp tredjedel, 31 procent, av handledarna vid Göteborgs universitet anger att deras doktoranders avhandlingsarbeten styrs av åtaganden till en finansiär. Det är en något lägre andel än bland handledare på den nationella nivån: 43 procent av samtliga handledare som deltog i undersökningen anger att doktorandernas arbete styrs av finansiärer. Resultaten på nationell nivå visar att det finns stora skillnader mellan vetenskapsområden. Det är framför allt inom det tekniska vetenskapsområdet som styrningen finns, medan det framför allt inom det medicinska området inte upplevs finnas styrning i riktigt samma utsträckning.

Figur 1: Styrning av doktoranders arbete av åtaganden till finansiär – jämförelse nationell nivå, Göteborgs universitet och per vetenskapsområde (nationell nivå)

Val av ämne (88 procent) är det vanligaste svaret på frågan hur finansiärerna styr doktorandprojekten². Handledarna anser också att doktoranderna påverkas genom leveranstid och arbetets omfattning. Svaren skiljer sig inte så mycket från resultaten på nationell nivå med ett undantag: vid Göteborgs universitet anser man i mindre utsträckning att finansiärerna styr genom förväntningar på forskningsresultaten.

² Som andel av de 31 procent som anger att finansiärerna på något sätt styr doktorandernas avhandlingsarbete. Respondenterna kunde på den här frågan ange flera möjliga alternativ, varför slutsumman blir högre än 100 procent.

Tabell 1: Styrning från finansiärer

	Göteborgs universitet*	Nationell nivå*
Val av ämne	88 %	84 %
Leveranstid	39 %	33 %
Arbetets omfattning	15 %	19 %
Kvalitet	12 %	11 %
Förväntade resultat	11 %	22 %
Val av metod	9 %	9 %
Val av teoretisk utgångspunkt	5 %	8 %

* Som andel av dem som anger att finansiärerna på något sätt styr doktorandernas avhandlingsarbete. Respondenterna kunde på den här frågan ange flera möjliga alternativ, varför slutsumman blir högre än 100 procent.

Det är svårt att dra alltför långtgående slutsatser från en studie av det här slaget eftersom man inte ser vad som ligger bakom exempelvis handledarnas syn att forskningsfinansiärerna har förväntningar på resultaten av doktorandernas forskning. Svaren från vår undersökning pekar dock på en inte helt oproblematiske situation och visar att det är angeläget att diskutera hur forskningsfinansiärer formulerar sina krav. Det vore därför intressant med en mer djupgående studie av handledarnas syn på kraven från externa finansiärer.

Finansiering av doktorander

Eftersom finansieringen är väsentlig för möjligheten att genomföra en forskarutbildning ville vi ta reda på hur handledarna anser att den fungerar. Knappt fyra av tio tycker att finansieringen fungerar bra, varav sex procent tycker att den fungerar mycket bra. Den andra dryga hälften är mer kritisk – 17 procent tycker att finansieringen fungerar mycket dåligt, resterande 43 procent att den fungerar ganska dåligt. Mönstret ser likadant ut på nationell nivå.

Den vanligaste formen av finansiering av doktorander är enligt handledare vid Göteborgs universitet, i fallande ordning:

- ▶ Fakultetsanslag (47 procent)
- ▶ Anslag från statliga forskningsfinansiärer (37 procent)
- ▶ Anslag från privata forskningsfinansiärer (10 procent)
- ▶ En kombination av stipendier och anslag (13 procent)
- ▶ Stipendium (4 procent)

I undersökningen gör vi skillnad på fakultetsanslag och statliga forskningsfinansiärer även om bådadera baseras på statliga medel. Däremot skiljer sig, som bekant, formerna för hur tilldelning av dessa medel sker. När vi i studien talar om statliga forskningsfinansiärer avser vi aktörer så som Formas, FAS och Vetenskapsrådet. Vi är dock övertygade om att de handledare som har svarat på enkäten inte har haft några problem med distinktionen mellan de två.

Jämför man med de nationella resultaten ser man att det vid Göteborgs universitet är något vanligare med fakultetsanslag (47 procent vid GU jämfört med 39 procent på nationell nivå). Samtidigt är det något mindre förekommande med anslag från privata forskningsfinansiärer (10 procent vid GU jämfört med 18 procent på nationell nivå) och från statliga forskningsfinansiärer (37 procent vid GU jämfört med 47 procent på nationell nivå).

Vi ville också veta hur anställningsförhållandena ser ut för doktoranderna. Därför ställde vi frågan om hur de försörjer sig. En stor majoritet av handledarna uppger att de har doktorander med någon form av anställning. Doktorandanställning och utbildningsbidrag var de vanligast förekommande svaren, 76 respektive 16 procent upp gav att deras doktorander försörjde sig på detta sätt. Att slutsumman blir över hundra beror på att man kunde ange flera svarsalternativ – har man flera doktorander är det ju möjligt att de inte har samma typ av försörjning.

Tabell 2: Doktorandernas försörjning

Hur försörjer sig handledarnas doktorander? ³	GU	Nationell nivå
Anställning som doktorand	76 %	81 %
Utbildningsbidrag	16 %	10 %
Annan anställning inom universitet/högskola	5 %	6 %
Annan anställning utanför universitet/högskola	8 %	5 %
Företagsdoktorand	-	4 %
Stipendium	5 %	5 %
Anställning som läkare	11 %	7 %

Svaren är inte direkt jämförbara med den officiella statistiken från SCB och Högskoleverket (som visar att endast 53 procent av landets doktorander har doktorandtjänst, 12 procent högskoletjänst och ytterligare 14 procent har anställning med forskningsanknytning utanför högskolan). Att det är en så stor diskrepans mellan svaren i vår undersökning och den officiella statistiken kan ha att göra med att handledare har tolkat andra former av anställning som doktorandtjänst. En annan förklaring är att handledarna ofta har, som nämndes ovan, flera doktorander med varierande försörjningsform. Om en majoritet av doktoranderna har en doktorandtjänst, medan övriga försörjer sig genom exempelvis utbildningsbidrag eller stipendier, kan handledaren ha angett doktorandtjänst som huvudsaklig försörjningsform. Doktoranderna kan också ha mer än en försörjningsform. Svaren på vår fråga illustrerar dock hur komplicerad doktorandernas finansieringssituation är.

Upplevt ansvar för finansieringen

Ansvar för forskarstuderandes ekonomiska situation faller ofta på handledaren. Vi ville därför undersöka hur handledarna ser på detta ansvar. Överlag känner handledarna ett stort ansvar för finansieringen av sina doktorander. Vid Göteborgs universitet är det drygt 61 procent av handledarna som i mycket stor utsträckning känner sig ansvariga för finansieringen av sina doktorander. Ytterligare 23 procent känner sig i ganska stor utsträckning ansvariga – totalt är det 84 procent som i ganska stor eller mycket stor utsträckning känner sig ansvariga för finansieringen. Resultaten från Göteborgs universitet ligger på ungefär samma nivå som de nationella resultaten, där 89 procent av handledarna i stor utsträckning känner sig ansvariga för finansieringen.

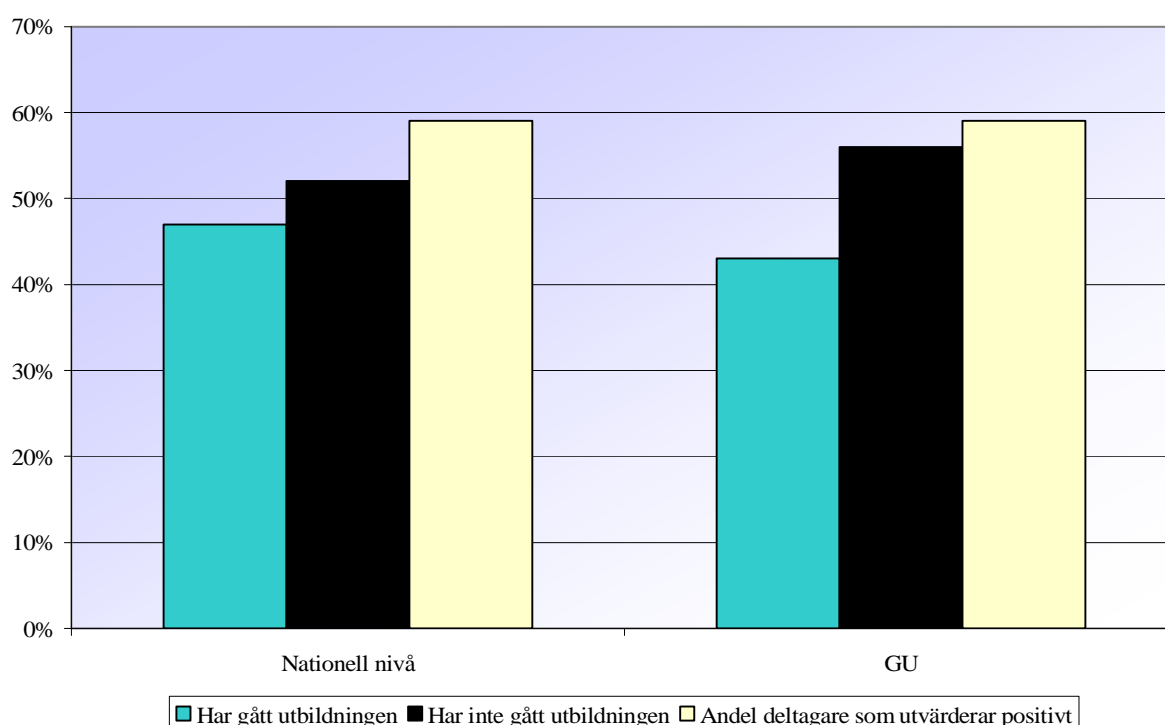
³ Flera alternativ kunde anges och slutsumman blir därför över hundra procent.

En försvinnande liten andel av handledarna vill ha utökat ansvar för finansieringen – fyra procent anger att de vill ha mycket större ansvar för finansieringen. Drygt hälften, 55 procent, vill snarare ha något mindre eller mycket mindre ansvar. Motsvarande siffror på nationell nivå är 54 procent.

Handledarutbildningen

Fler och fler röster höjs för att forskarutbildningen ska professionaliseras ytterligare. En viktig del av detta är handledarutbildningen. Därför ville vi ta reda på hur vanligt det är att handledarna har utbildat sig inför sin roll som handledare. Vid Göteborgs universitet är det 43 procent som har genomgått en formell handledarutbildning, bara något färre än på nationell nivå där 47 procent som anger att de har gått handledarutbildningen.

Figur 2: Deltagande i handledarutbildningen

Vi ville inte bara ha kännedom om hur många som genomgått en handledarutbildning. Vi eftersträvade också att veta hur handledare värderar utbildningens kvalitet. Resultaten från undersökningen visar att 59 procent av handledarna vid Göteborgs universitet anser att utbildningens kvalitet var ganska hög eller mycket hög, vilket överensstämmer med svaren på nationell nivå. Trots de positiva omdömena från majoriteten av de svarande, anser fyra av tio att utbildningen var av ganska låg kvalitet⁴, både vid Göteborgs universitet och på nationell nivå.

Eftersom kravet på handledarutbildning varit omdiskuterat inom akademien är det intressant att få kunskap om varför många professorer inte deltagit i någon utbildning. De som inte har genomgått handledarutbildningen har som främsta skäl angett att de inte anser sig behöva det. Svaren vid Göteborgs universitet följer samma mönster som i övriga landet. Hela 82 procent

⁴ Resterande en procent har inte besvarat frågan.

menar att de har skaffat sig motsvarande kunskaper genom sin långa erfarenhet som handledare. Ungefär 17 procent av alla handledare som inte gått utbildningen uppger att de inte har blivit erbjudna att gå en formell handledarutbildning⁵. Ytterligare 15 procent uppger att de inte har haft tid att gå utbildningen.

Möjligheter till kollegiala diskussioner om handledningen

Forskning visar att det är viktigt att kunna föra samtal om såväl sin roll som handledare som de eventuella problem som uppstår i handledarsituationen⁶. Därför undersökte vi vilka möjligheter handledarna har att föra den sortens samtal vid sin institution. En dryg tiondel (12 procent) uppger att de helt saknar möjlighet att tillsammans med sina kollegor i utvecklings syfte diskutera utformning och genomförande av handledningen. De som har möjlighet att diskutera handledning med sina kollegor gör det framför allt i informella sammanhang (65 procent). Endast en knapp tredjedel har regelbundna samtal med sina kollegor i syfte att utveckla handledningen. Mönstret på nationell nivå ser likadant ut som vid Göteborgs universitet.

Omfattning på handledningen

Flera undersökningar visar att doktorander upplever att de får för lite handledning. Vi ville därför fråga handledarna om vilken omfattning de anser att handledningen bör ha. Det vanligaste svaret bland handledarna, såväl vid Göteborgs universitet som nationellt, är att en doktorand i genomsnitt behöver mellan 41 och 60 timmars handledning per termin.

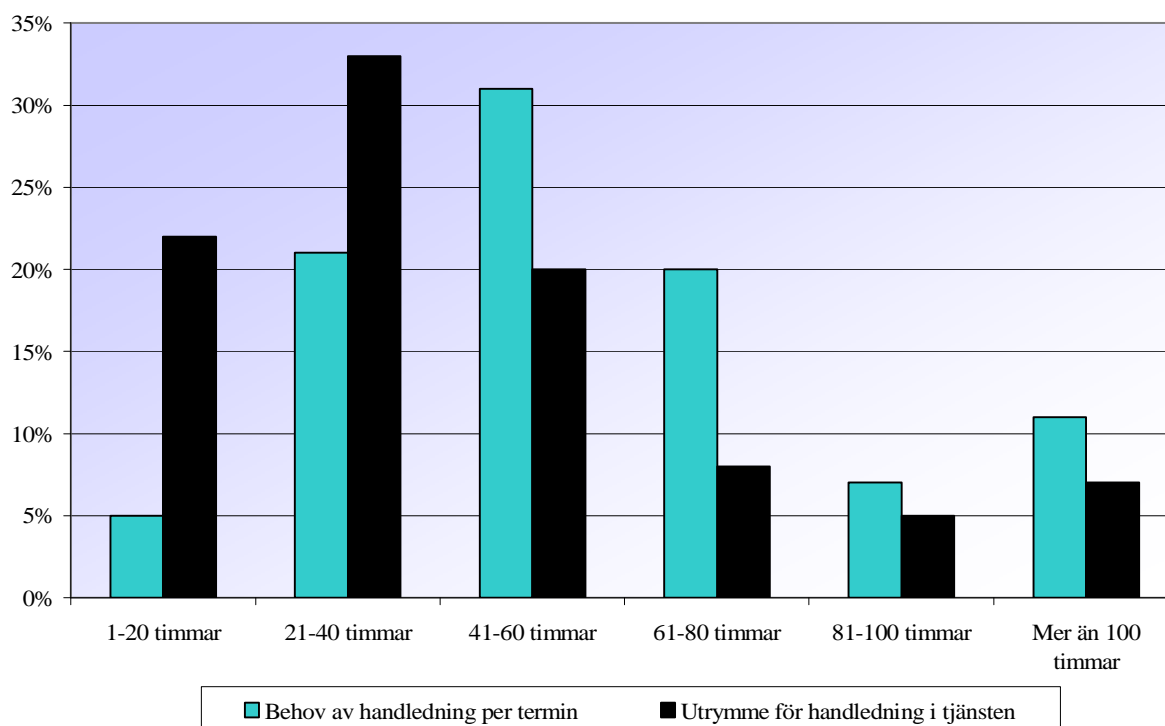
Frågar man istället handledarna hur mycket utrymme de har inom sin tjänst för att handleda doktorander blir bilden annorlunda. Det tydligaste resultatet, både vid Göteborgs universitet och nationellt, är att behovet av handledning vida överskrider tjänsteutrymmet.

---

⁵ Att totalsumman blir över etthundra procent beror på att man kunde ange fler än ett skäl till varför man inte hade genomgått en handledarutbildning.

⁶ Appel, M. & Bergenheim, Å. (2005), *Reflekterande forskarhandledning. Om samarbetet mellan handledare och doktorand*. Lund: Studentlitteratur.

Figur 3:Handledning – behov och utrymme (Göteborgs universitet)

Den individuella studieplanen uppfattas oftast av de forskarstuderande som en tillgång, inte minst för att den ökar professionaliseringsgraden av utbildningen och förstärker oberoendet till såväl handledaren som institutionen. Med anledning av det frågade vi hur handledarna förhåller sig till den individuella studieplanen. En dryg fjärdedel av handledarna vid Göteborgs universitet anser att den individuella studieplanen fungerar ganska dåligt eller mycket dåligt och åtta procent använder sig inte alls av den. Inställningen till studieplanen på nationell nivå skiljer sig inte nämnvärt från Göteborgs universitet.

De handledare som använder sig av den individuella studieplanen använder den framför allt för avstämning (61 procent) och som överenskommelse mellan handledare och doktorand (57 procent)⁷. En knapp femtedel (19 procent) använder studieplanen som styrinstrument och drygt hälften (53 procent) använder den för att tillmötesgå formella krav.

Överlag anser professorerna att kraven på handledarna är rimliga, men det finns en viss tendens att i högre utsträckning tycka att kraven är något för höga än för låga; 16 procent anger att kraven är för höga jämfört med 10 procent som anger att de är för låga. Mönstret ser likadant ut på nationell nivå.

Individuell eller kollektiv handledning

Den vanligaste formen av handledning är så kallad individuell handledning. På senare år har det blivit något vanligare med kollektiv handledning. Från doktorandkollektivet hörs flera positiva röster kring denna form. Vi ville därför fråga de handledare som hade erfarenhet av det hur de upplever den kollektiva handledningen.

⁷ Att slutsumman blir över 100 procent beror på att man kunde ange fler än ett alternativ.

De handledare som uppger att de har använt sig av kollektiv handledning, 49 procent, är generellt sett mycket positiva till den formen av handledning. Man anser både att det är mer effektivt (65 procent anger att det är mycket eller något mer effektivt) och ger en bättre kvalitet på handledningen (75 procent mycket bättre eller något bättre kvalitet) jämfört med individuell handledning. På nationell nivå är man något mer positiv till den kollektiva handledningen – 75 procent anser att kvaliteten blir bättre och 82 procent att effektiviteten blir bättre.

Att skriva en avhandling

Det finns i dag flera former för att skriva avhandling. Vi ville veta vilken form som är den mest vanligt förekommande. Resultaten från vår undersökning visar att det är vanligast att man skriver en sammanläggningsavhandling, såväl vid Göteborgs universitet som vid andra lärosäten. Vid Göteborgs universitet anger 62 procent att deras doktorander endast skriver sammanläggningsavhandlingar, 28 procent endast monografier och 9 procent uppger att båda sorterna förekommer bland deras doktorander. En jämförelse med de nationella resultaten visar att det är något vanligare med monografier vid Göteborgs universitet än på en nationell nivå (19 procent uppger att doktoranderna enbart skriver monografier).

Avhandlingsarbetet löper över flera år och för att ge rätt stöd och hjälp under arbetets gång är det viktigt att handledaren kontinuerligt kan göra bedömningar av hur doktorandens arbete fortskrider. Vi ville därför veta hur handledarna ser på sina möjligheter att bedöma sina doktoranders arbete. Överlag är handledarna mycket nöjda med hur bedömningen av doktorandernas arbete fungerar, 92 procent anger att det fungerar mycket bra eller ganska bra. Även på nationell nivå är handledarna mycket nöjda med hur bedömningen av arbetet fungerar (95 procent anger att det fungerar bra).

Handledarna anser även att disputationen fungerar bra i förhållande till syftet med forskarutbildningen (84 procent svarar att det fungerar mycket bra eller ganska bra). Femton procent anger dock att de tycker att disputationsakten fungerar ganska dåligt i förhållande till syftet med utbildningen. Handledarna vid Göteborgs universitet är något mer negativt inställda till hur disputationsakten fungerar än vad man är på nationell nivå, där nio procent uppger att den fungerar dåligt.

Forskarutbildningens mål är förvisso själva avhandlingen. Men utbildningen innefattar också andra färdigheter. Därför ville vi undersöka hur handledarna ser inte bara på avhandlingen utan också på forskarutbildningen som helhet. Flertalet menar att avhandlingen får lagom mycket fokus i förhållande till övriga delar i forskarutbildningen (67 procent) – svaren på nationell nivå ligger ungefär samma nivå. En dryg fjärdedel av handledarna instämmer helt i påståendet att avhandlingen är målet för doktoranden, 56 procent instämmer delvis eller i stort i det påståendet.

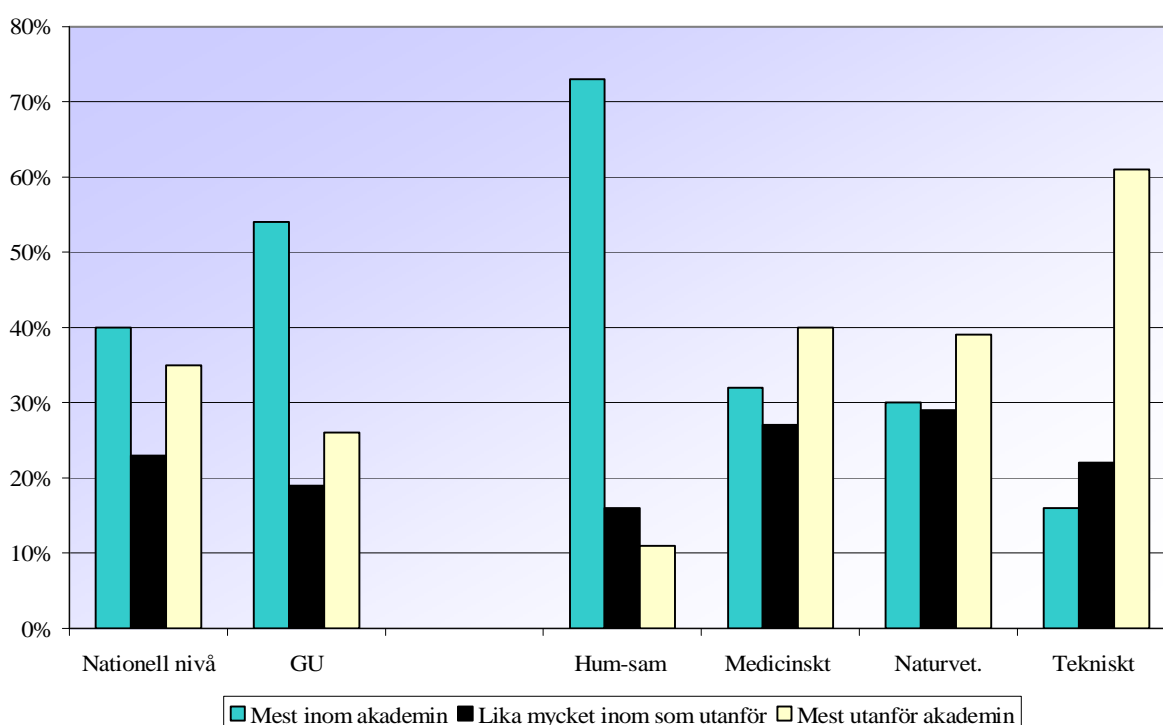
Nära två tredjedelar, 63 procent, instämmer helt i påståendet att avhandlingen är en del av doktorandens vetenskapliga utveckling. Lite mer än 21 procent instämmer helt i påståendet att avhandlingen avspeglar doktorandens skicklighet. Sammantaget ger det en bild av att handledarna, såväl vid Göteborgs universitet som vid övriga lärosäten, anser att avhandlingen är en viktig del i forskarutbildningen – även om avhandlingen isolerat inte ger en heltäckande bild av doktorandens skicklighet och vetenskapliga kompetens.

Arbetsmarknad efter examen

Studier visar att en knapp tredjedel av de nyblivna doktorerna stannar kvar inom universitetsvärlden⁸. Därför är det intressant att få kännedom om hur handledarna ser på doktorernas framtida arbetsmarknad.

Resultaten på nationell nivå visar att professorerna överlag tycker att doktoranderna har sin arbetsmarknad i ungefär lika stor utsträckning utanför akademien som inom högskolesektorn. Handledarna vid Göteborgs universitet ger en något annorlunda bild av var doktoranderna etablerar sig; 54 procent uppger att de till övervägande delen eller i något större utsträckning har sin arbetsmarknad inom högskolesektorn.

Figur 4: Arbetsmarknad efter examen – jämförelse nationell nivå, Göteborgs universitet och per vetenskapsområde (nationell nivå)

Det finns andra skillnader i resultaten om man bryter ner de nationella svaren på vetenskapsområde; disputerade inom humaniora och samhällsvetenskap har sin främsta arbetsmarknad inom universitet och högskolor, medan disputerade inom teknikområdet i större utsträckning arbetar utanför högskolesektorn. Inom det medicinska och naturvetenskapliga området etablerar sig nydisputerade doktorer i något större utsträckning utanför högskolesektorn, även om skillnaden är mindre markant än inom det tekniska området.

Förberedelser för arbete utanför högskolesektorn

Vi ville också få kunskap om de blivande doktorerna förbereddes inför ett eventuellt arbete utanför högskolan. Vi kan konstatera att hur doktoranderna förbereds för arbete utanför

⁸ Källa: SISTER (2007), Arbetsrapport 2007:60, Den postdoktorala tiden för doktorsexaminerade läsåret 1998/99.

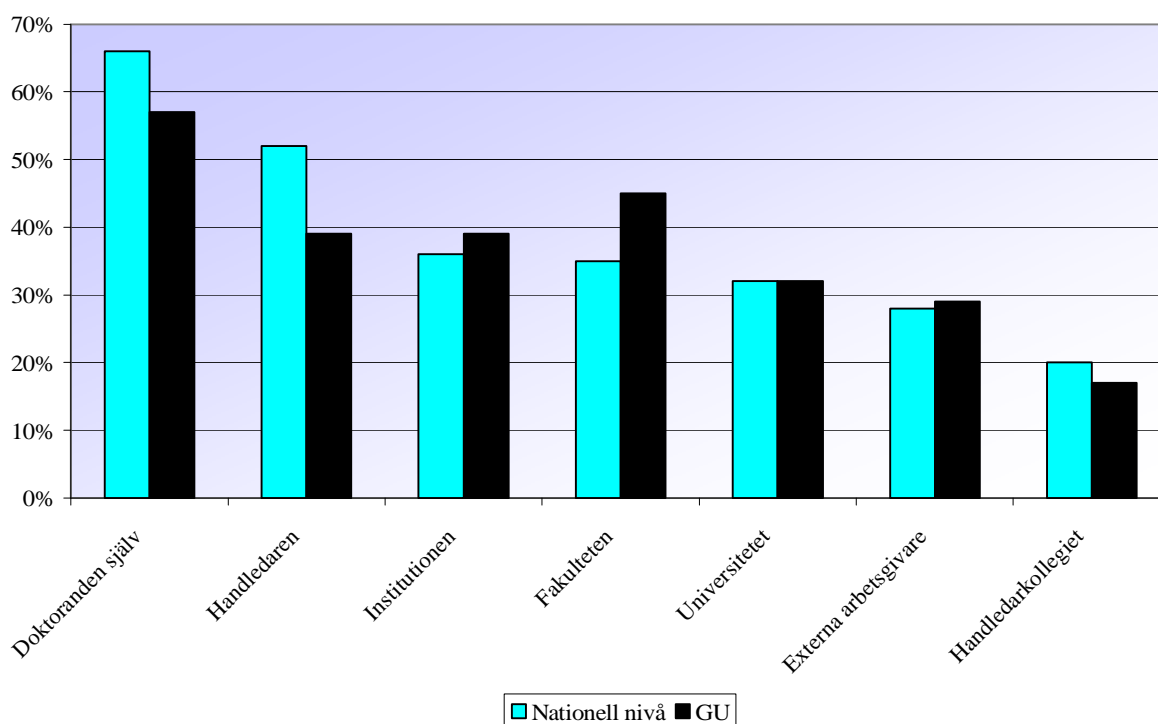
universitetsvärlden verkar lämna en hel del att önska. Ungefär fyra av tio av alla handledare vid Göteborgs universitet menar att doktoranderna förbereds på ett dåligt sätt för arbete utanför högskolesektorn. Tre fjärdedelar anser samtidigt att doktoranderna i mycket stor eller ganska stor utsträckning bör förberedas för arbete utanför högskolesektorn (vilket är på ungefär samma nivå som på nationell nivå).

De nationella resultaten visar återigen på skillnader mellan olika vetenskapsområden. Sämst förberedda för arbete utanför högskolesektorn, enligt handledarna, är doktorander inom humaniora och samhällsvetenskap – den grupp som i allra störst utsträckning stannar kvar inom universitetsvärlden efter disputation.

Vems ansvar är förberedelsen och vad bör göras?

Ytterligare ett område som väckt vårt intresse är vem handledarna anser ska ansvara för förberedelsen för arbete utanför högskolesektorn. Ser man till resultaten på den nationella nivån lägger professorerna framför allt ansvaret på doktoranderna (66 procent) och på sig själva som handledare (52 procent)⁹. I övrigt anser man att ansvaret ligger på, i fallande ordning, institutionen, fakulteten, universitetet, externa arbetsgivare och slutligen handledarkollegiet (se figur nedan). Svaren hos handledare vid Göteborgs universitet visar ungefär samma mönster som de nationella resultaten – ansvaret läggs framför allt på doktoranden själv. Däremot lägger man mindre ansvar på sig själv som handledare och mer ansvar på fakulteten vid Göteborgs universitet än vad man gör på nationell nivå.

Figur 5: Vem bör ansvara för att doktoranden förbereds för arbete utanför högskolesektorn?

⁹ Att slutsumman blir över 100 procent beror på att man kunde ange fler än ett alternativ.

Vi frågade också hur man på bästa sätt skulle kunna förbättra möjligheterna för nyblivna doktorer att få jobb utanför högskolesektorn. Det främsta sättet att stärka doktorandernas möjligheter till arbete utanför akademien efter examen ser man i att skapa fler kontaktytor med tänkbara framtida arbetsgivare (72 procent). Den näst viktigaste åtgärden är enligt handledarna att doktoranden ges ökade möjligheter att utveckla generiska kunskaper, såsom ledarskap och projektledning (45 procent).

Slutord

En slutsats man kan dra av undersökningen är att finansieringen av doktoranderna inte fungerar som den ska. Det visar såväl de nationella resultaten som svaren från handledare vid Göteborgs universitet. Drygt hälften av handledarna vid Göteborgs universitet anser att finansieringen fungerar ganska dåligt eller mycket dåligt. Men det stannar inte vid det. En tydlig majoritet av handledarna känner också ett stort ansvar för att doktorandernas finansiella situation är tillfredställande. Samtidigt upplever handledarna detta ansvar som betungande. TCO, Fackförbundet ST och SFS anser att de krav som ställs på handledarna att ordna finansiering för doktoranderna måste vara rimliga. Vår grundinställning till försörjningsfrågan vad gäller forskarstudier är att ingen ska behöva lönearbete utöver sin forskarutbildning. Vi menar att det är en självklarhet att doktorander ska ha en doktorandanställning med den rätt till semester, pensioner och föräldraledighet som det för med sig. Därför är det bekymmersamt att var sjätte doktorand vid Göteborgs universitet, enligt handledarna, försörjer sig via utbildningsbidrag.

Vi anser att om doktoranderna har en trygghet i sin finansiering, och inte behöver oroa sig för vad som händer om de exempelvis blir sjuka eller blir föräldrar, kan de i högre utsträckning ta till sig forskarutbildningen. Snarare än att förta utbildningsperspektivet så anser vi, i likhet med Högskoleverket¹⁰, att en tryggad finansiering skapar bättre förutsättningar för doktoranden att tillgodogöra sig forskarutbildningen. Är finansieringen löst ger det bättre möjligheter för både doktorand och handledare att bedriva forskning av god kvalitet.

Om Sverige fortsättningsvis ska kunna hålla en hög standard på forskarutbildningen krävs mera resurser. Samtidigt är det viktigt att fundera på vilka villkor finansiärerna ställer på forskarna. Handledarna vid Göteborgs universitet upplever inte i lika stor utsträckning (31 procent) som på nationell nivå (43 procent) att externa finansiärer styr doktorandernas arbete. När man ändå anser att en viss styrning sker är det ändå mindre vanligt att styrningen sker via förväntningar på resultaten (11 procent) än på nationell nivå (22 procent). Det är värt att notera att det är vanligare att doktorander finansieras via fakultetsanslag samtidigt som en lägre andel finansieras via anslag från privata och statliga forskningsfinansiärer vid Göteborgs universitet. Man kan bara spekulera i om det finns något samband mellan den större andelen fakultetsanslag och hur man upplever att finansiärerna styr. Dessa frågor visar att det är angeläget att diskutera hur externa finansiärer formulerar sina krav då de fördelar forskningsanslag.

Ett annat tydligt resultat från undersökningen är att handledarna i stor utsträckning upplever att de har ett genomgripande och långtgående ansvar för sina doktorander. Utöver den praktiska handledningen de ska utföra känner många att de också har ett stort ansvar att se till att doktoranden har finansiering och att doktoranden på ett bra sätt förbereds för ett arbete även utanför universitet och högskola. Bara vad det gäller handledning anser majoriteten att behovet av handledning vida överskrider det avsatta tjänsteutrymmet. Ett sätt att förbättra kvaliteten på handledningen kan vara att i större utsträckning använda kollektiv handledning. Undersökningen visar att de som har använt sig av kollektiv handledning överlag är mycket positiva. Man anser att handledning då blir mer effektiv och att kvaliteten ökar.

---

¹⁰ Högskoleverket (2008), *Utvärdering av 16 nationella forskarskolor* (2008:16 R)

Den bredd som finns i handledarens arbetsuppgifter och det stora ansvar som handledaren tar för doktoranden illustrerar väl den beroendeställning som doktoranden befinner sig i. Brister handledaren i sin roll, eller om det uppstår problem i relationen mellan handledare och doktorand befinner sig doktoranden i ett mycket utsatt läge. Naturligtvis drabbar detta även handledaren. Universitet och högskolor bör därför satsa på att ytterligare professionalisera relationen mellan doktorand och handledare. Det krävs också välfungerande strukturer för att inte pressen ska bli alldeles för hård på vare sig doktorand eller handledare.

Ett annat sätt att ge stöd till handledarna, underlätta deras arbetssituation och utveckla forskarutbildningen är genom formella handledarutbildningar. Det är därför ledsamt att bara fyra av tio av handledarna vid Göteborgs universitet har gått handledarutbildningen. Det är också beklagligt att utbildningen i så hög utsträckning får dåliga utvärderingar – fyra av tio av dem som har gått utbildningen anser att den är av dålig kvalitet. Samma gäller på nationell nivå.

Även om handledarna vid Göteborgs universitet i något mindre utsträckning än på nationell nivå tar på sig ansvaret för att förbereda doktoranden för arbete utanför högskolesektorn är det ändå en stor andel av handledarna som känner ett långtgående ansvar för doktorandens blivande karriär. Men det är inte heller rimligt att förlägga förberedelseansvaret på en enskild doktorand. Vi vill därför uppmana universiteten att ta ett utökat ansvar för att tillföra moment inom forskarutbildningen som syftar till att ge forskarstuderande den förberedelse som krävs för att hon/han ska vara attraktiv på hela arbetsmarknaden.

Dagens doktorander är centrala för Sveriges framtida forskning och tillväxt. Det är avgörande att de får en forskarutbildning av högsta kvalitet och handledarnas roll i detta kan inte nog betonas. Handledarna har ett stort ansvar när det gäller att utbilda Sveriges framtida forskare. Det gäller att de får tid och utrymme för att renodla den rollen som vetenskapliga ledare.

SFS TCO ST